

Klasifikace zločinů spáchaných v letech 1948–1989 a jejich stíhání po roce 1990

Vážená paní místopředsedkyně Poslanecké sněmovny,
vážené dámy a pánové,

na úvod svého vystoupení si dovoluji prezentovat stručný přehled těch nejzávažnějších zločinů spáchaných komunistickým režimem v letech 1948 až 1989 v Československu.

Po nástupu komunistické strany k moci v únoru 1948 docházelo k závažnému porušování všech základních lidských práv a svobod, ale také práv občanských. Ve vykonstruovaných soudních politických procesech, jimiž se komunistický režim zbavoval osob nesuslýchajících s režimem, na základě vyšetřování vedených Státní bezpečností (dále StB) při použití mučení, hrubého fyzického a psychického násilí, bylo odsouzeno v letech 1948 až 1989 více než 257 tisíc osob, pakliže k tomu přidáme osoby odsouzené vojenskými soudy, pak je to víc než 267 tisíc osob. V samotných archivních materiálech UV KSČ z padesátých let se uvádí počet odsouzených pro „protistátní trestnou činnost“ v letech 1948–1952 téměř 27 000 osob. Zejména v padesátých letech byli tito lidé odsuzováni k vysokým trestům odnětí svobody (15, 25 let, doživotí) a ke ztrátě osobního majetku a odebrání občanských a politických práv.

Popraveno z politických důvodů bylo celkem 248 osob (z toho jedna žena).

Pod vedením StB docházelo k politickým vraždám režimu nepohodlných osob v Československu a v zahraničí. Nejedná se jen o léta padesátá. Koncem let sedmdesátých a v letech osmdesátých jsou například dodnes nevyjasněná úmrtí čtyř kněží (z toho dvou kněží tzv. tajné církve) a jednoho laika. Oficiální vyšetřování z té doby případy kvalifikoval jako sebevraždy. Právě v těchto dnech máme výročí tragické smrti ing. Přemysla Coufala, tajně vysvěceného kněze a opata řádu benediktinů. Tento muž působící v podzemní (tajné) církvi byl dne 25. února 1981 nalezen v hrozném stavu mrtev ve svém bytě v Bratislavě. Předtím byl několik měsíců sledován a vyšetřován StB.

V této souvislosti je zapotřebí se zmínit o činnosti československé zpravodajské služby v zahraničí (I. správa ministerstva vnitra). Jedná se zde o přípravy atentátů, atentáty a únosy osob v zahraničí, jež byly nepohodlné komunistickému režimu.

Z období padesátých až sedmdesátých let víme o těchto akcích ve Štrasburku, Mnichově, o výbuchu na vojenské základně v SRN, v roce 1975 o pokusu o atentát na exilového československého politika Jiřího Pelikána (byla mu zaslána výbušnina).

Z poloviny šedesátých let existuje vážné podezření, že agent československé rozvědky v Rakousku Alfred Petrovič zavraždil defektora maďarské rozvědky Bellu Latuschnika. Materiály k tomuto případu jsou stále drženy v režimu „přísně tajné“.

Celkově máme zdokumentováno a objasněno 20 únosů z období do roku 1962. Jedná se o únosy československých občanů zpět do ČSR.

Dále víme o spolupráci StB na únosu bývalého důstojníka východoněmecké státní bezpečnosti Waltera Thräne a jeho přítelkyně Uršuly Schönové, kterým se podařil útěk z NDR do SRN. Byli uneseni z Rakouska do ČSSR a poté deportováni do NDR. Celý únos připravovala a organizovala východoněmecká státní bezpečnost.

Ve vězeních, ve vyšetřovací vazbě, v nelidských podmínkách v táborech nucených prací a v uranových dolech zahynulo nejméně 4500 osob, horní hranice odhadu je asi 8000 osob. Nelze neuvést násilí na ženách ve vězení a jejich nenarozených dětech i špatnou péči o novorozence těchto žen.

V roce 1951 až 1955 v souvislosti s násilnou likvidací zemědělství probíhala tzv. Akce K (kulaci), jež de facto v praxi znamenala násilnou likvidaci jedné společenské skupiny – selského stavu. Z doposud zjištěných podkladů se tato akce, jež znamenala násilné odebrání majetku, zatýkání a odsouzení některých osob a násilné vysídlení těchto rodin do určených lokalit neposkytujících základní sociální, zdravotní a ekonomické podmínky, týkala více než 2000 rodin. V materiálech ÚV KSČ je zmínka až o 3000 rodinách. Byly deportovány i těhotné ženy, děti a osmdesátiletí muži a ženy. Zejména pro starší lidi tato deportace znamenala v krátkém čase smrt. Některé děti byly odebrány z těchto rodin do dětských domovů a všechny měly následné problémy s přístupem k dalšímu vzdělání.

V současnosti probíhá prošetřování tohoto zločinu z aspektu jeho kvalifikace jako genocida. Jaký bude výsledek, je zatím otázkou. Likvidaci selského stavu prováděly místní orgány na vesnicích a okresech spolu s StB a vše řídilo ministerstvo národní bezpečnosti a ministerstvo vnitra, samozřejmě pod vedením KSČ.

V souvislosti s existencí železné opony po roce 1948 máme evidenci o sestřelu zahraničních sportovních civilních letadel (usmrcení pilotů) československými vojenskými letadly v letech 1963 až 1975. Tato civilní letadla se dostala do československého vzdušného prostoru následkem ztráty orientace. Ve třech případech bylo usmrceno pět osob (čtyři občané Rakouska, jeden z Bavorska). Dále bylo sestřeleno polské zemědělského letadlo při pokusu pilota – polského státního příslušníka – o útěk z Polska přes ČSSR do Rakouska.

Toto jednání bylo v rozporu s mezinárodní konvencí o provozu civilního letectva. Ve všech případech sestřelených letadel ČSSR odmítala jakoukoli odpovědnost za tyto

činy. Je nutné připomenout, že žádný z civilních nebo vojenských letounů ČSSR, který zabloudil do vzdušného prostoru NSR nebo Rakouska, nebyl vystaven přímé palbě, natož sestřelen.

Mezi závažné zločiny komunistického režimu patří usmrcení více než 300 osob na československé státní hranici československou pohraniční stráží v letech 1948–1989. Zde byli kromě československých občanů i cizí státní příslušníci – občané států střední a východní Evropy, již se pokusili o útěk do svobodného světa. V souvislosti s ozbrojeným zákrokem proti uprchlíkům bylo mnohdy ohroženo zdraví a životy občanů SRN a Rakouska a někteří byli zastřeleni. Jedná se o porušení mezinárodního práva.

Zvláštní pozornost bych chtěl věnovat způsobu vyrovnání, resp. nevyrovnání se se zločiny ve dvou kategoriích – politickým procesům a usmrcování osob na státních hranicích ČSR s Rakouskem a SRN. Domnívám se, že základní fakt, ze kterého je zapotřebí vycházet, je skutečnost, že ČSR nebyla po převzetí moci KSČ v ČSR právním a demokratickým státem. Po únoru 1948 se Československo stalo totalitním režimem, komunistickou diktaturou, diktaturou proletariátu, jež zničila podstatu demokratických svobod a základních lidských práv, ponechávajíc formálně tradiční ústavní instituce a organizace jako fasádu na oklamání domácí veřejnosti a okolního světa.

Vykonstruované procesy

Ve vykonstruovaných soudních procesech se jednalo o dlouhodobé a systematické zbavování osobní svobody tisíců osob z důvodu jejich politického nebo náboženského přesvědčení nebo příslušnosti.

Procesy vykonstruovala StB pod vedením vedoucích špiček KSČ. Při vyšetřování za použití mučení, hrubého fyzického a psychického násilí, se lidé doznávali k závažným trestným činům (vlastizrada, špionáž, rozvracení republiky), které nikdy nespáchali. Navíc mnohé akce odporu nebo odboje proti režimu vyprovokovala samotná StB. Výkon trestu probíhal v nelidských podmínkách, za otrocké práce a ponižování lidské důstojnosti. Mnozí odsouzení po propuštění z vězení žili do konce života na okraji společnosti nebo záhy zemřeli na následky věznění.

Odsouzení těchto nevinných lidí nebylo justičním omylem, ale organizovaným zločinem řízeným představiteli komunistického státu a vedením KSČ. Tyto trestné činy, pokud byli jejich pachatelé vůbec trestně stíháni, byly posuzovány a vyšetřovány pouze jako excesy jednotlivců (jako zneužití pravomoci veřejného činitele apod.).

Navíc při prošetřování těchto závažných trestných činů po roce 1990 vyšetřování zkomplikovalo, resp. znemožnilo respektování amnestií udělených komunistickými prezidenty, zejména amnestie prezidenta republiky a vlády ČSR z roku 1960. Tato amnestie sice snižuje nebo promíjí zbytek trestu politickým vězňům, ale plošně kry-

je potrestání pachatelů tohoto bezpráví. Tato amnestie přikazuje nezahajovat, resp. v trestním řízení již zahájeném proti pachatelům nepokračovat, s výjimkou trestných činů vraždy, loupeže, úmyslného ublížení na zdraví a trestných činů proti důstojnosti člověka. Komunistický výklad trestního práva ovšem chápal poslední trestný čin pouze tehdy, pokud došlo k sexuálnímu zneužití a podobně.

Ale nesouvisí důstojnost člověka s absolutní hodnotou lidské bytosti, s neopakovatelností každého lidského bytí a z toho pramenícím právem člověka na život a svobodu? Nelze považovat dlouhodobé a systematické zbavování tisíců nevinných lidí jejich osobní svobody na 10–25 let nebo na doživotí, spojené se ztrátou majetku a občanských práv, za přímý útok na důstojnost a absolutní hodnotu lidské bytosti nebo za zločin proti lidskosti?

Těm politickým vězňům, kterým tenkrát prominul zbytek trestu, nebylo co prominout, oni byli nevinní. V právním státě by nikdy nebyli odsouzeni. Navíc de facto o amnestiích rozhodovalo politbyro KSČ ve spolupráci se špičkami StB, nikoliv jen prezident, jenž byl také členem politbyra. Např. v r. 1956 Inspekce ministra vnitra odmítala udělit amnestii politickým vězňům, již byli odsouzeni i k odnětí občanských práv a ztrátě majetku, protože tento zabavený – ukradený majetek by se jim musel vrátit.

O propuštění konkrétních osob v rámci amnestií – politických vězňů – opět rozhodovala StB, jež sledovala, do jaké míry se podařilo rozbít, ponížít lidskou osobnost.

Jako důvod amnestie se uvádí „síla a pevnost režimu“, „důvěra pracujícího lidu v KSČ a socialistický stát“. Pakliže se v těchto amnestiích mluví i o humanismu jako důvodu, ruský myslitel a filozof Losskij již v roce 1945 řekl, že o humanismu nelze mluvit tam, kde není uznávána absolutní hodnota lidské bytosti.

Většinu aktérů tohoto bezpráví, těch, kteří procesy připravovali, řídili a přímo se na nich podíleli, nebylo možné obvinít a odsoudit, zůstali nepotrestáni a zločiny nebyly jasně deklarovány.

Při posuzování amnestií vzhledem ke zločinům komunismu bylo zapotřebí brát do úvahy hodnotovou diskontinuitu ústavy České republiky s ústavou komunistického Československa. Dále bylo a je zapotřebí přihlížet ke znění zákona č. 198 o protiprávnosti komunistického režimu z roku 1993, zejména k § 1 odst. 1 písm. e), kde se uvádí: „... *komunistický režim a ti, kteří ho aktivně prosazovali, pro dosažení svých cílů neváhali páchat zločiny, umožňovali jejich beztrestné páčání a poskytovali neoprávněné výhody těm, kteří se na zločinech a perzekuci podíleli...*“

Usmrcování osob na státní hranici

Po únoru 1948 nastala masová vlna uprchlíků, kteří raději volili opuštění své vlasti než život v nesvobodě a útlaku. Totalitní režim v ČSR nemohl existovat bez izolování občanů navzájem (pomocí teroru, násilí a vytváření atmosféry strachu, vzájemné nedů-

věry a podezírání) a bez izolace občanů od okolního svobodného světa. Komunistická ideologie stála na fiktivní vizi světa a fiktivní vizi člověka. Proto každá konfrontace této ideologie se skutečností znamenala pro režim smrtící ohrožení.

V případech vraždění osob na hranici se jednalo o systematické a dlouhodobé používání automatických zbraní v době míru proti neozbrojeným civilním osobám – také ženám, těhotným ženám, invalidům. Nejmladší oběti bylo 14, nejstarší 90 let. V první polovině padesátých let bylo provedeno zaminování vybraných úseků státní hranice v celkové délce 183 km. Následkem min bylo usmrceno šest osob a tři osoby byly těžce zraněny.

V letech 1952 až 1965 bylo do drátěných zátarasů na státní hranici zavedeno vysoké napětí (5000 až 6000 V). Bylo tak zabito bezmála 100 osob.

V případech usmrcování lidí na státní hranici komunistický režim nadřadil svoji ideologii a úsilí o dosažení svých cílů nad právo každého člověka na život, na bezpečnost své osoby a svobodu pohybu (včetně opustit stát a možnost svobodně se do něho vrátit). Smrtící režim na státní hranici byl v přímém rozporu se Všeobecnou deklarací lidských práv, přijatou 10. 12. 1948 OSN, jejíž bylo Československo členským státem, a Evropskou konvencí na ochranu lidských práv a základních svobod, přijatou dne 4. 11. 1950.

Za tento vražedný režim na hranici jsou odpovědní nejen vojáci při výkonu služby na státní hranici, ale především ti, kdo tento režim navrhli, zavedli, vylepšovali, dohlíželi na něj a vynucovali jeho plnění od roku 1948 až do roku 1989. To znamená velitelé pohraniční stráže, náčelníci štábu, velitelé brigád pohraniční stráže, ale především ministři vnitra a generální tajemníci KSČ.

Nikdo z nich nebyl souzen ani obviněn. Usmrcování lidí na hranicích bylo vyšetřováno pouze jako excesy jednotlivců na nejnižší úrovni, pokud došlo k porušení tehdy platných komunistických předpisů a zákonů.

V červenci roku 1949 byly vydány prozatímní služební směrnice pohraniční stráže, v nichž se uvádí, že hlavní úlohou pohraniční stráže je zajistit a střežit státní hranici a „likvidovat vše“, co směřuje proti státnímu zřízení a co je proti bezpečnosti republiky zvenčí i zevnitř. Dále se uvádí: „*Pohraniční stráž musí všemi možnými způsoby zabránit ilegálním přechodům osob do ciziny, tj. zadržet a zajistit osoby nebo skupiny osob, jež se pokusí o přechod státní hranice.*“ Pozdější dikce předpisů byla poněkud zjemněna, ale znemožnit přechod státní hranice za každou cenu platilo až do konce režimu.

Nelze tento zločin definovat jako zločin proti lidskosti tak, jak jej poprvé v pozitivním mezinárodním právu definoval Statut norimberského Mezinárodního vojenského tribunálu v roce 1945? Tento statut a dohoda byly přijaty ČSR v roce 1947, byly a jsou tedy součástí československého/českého právního systému.

V SRN byli po roce 1990 odsouzeni pro odpovědnost za usmrcování osob na hranici mezi SRN a NDR k trestům odnětí svobody generální tajemník SED (východoněmecké komunistické strany) Egon Krenz a dva vysoce postavení státní činitelé NDR Kessler

a Streletz. Ve věci svého rozsudku podali stížnost Evropskému soudu pro lidská práva, mimo jiné i proto, že byl porušen zákaz retroaktivity práva. Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku dne 22. dubna 2001 jejich stížnost v plném rozsahu zamítl. Soudce Evropského soudu pan Levitz ve svém vótu k rozsudku uvádí: „*Minimální znaky skutkové podstaty zločinu proti lidskosti jsou a) vražda b) civilního obyvatelstva c) systematické nebo organizované konání za účelem sledování určité politiky. Poslední jmenovaný znak vyplývá z kombinace a), b). I když se necháme vést jen základní myšlenkou zločinů proti lidskosti, jak vyplývá ze statutu norimberského tribunálu, a vztahujeme ji na skutkovou podstatu případu, pak konání, jež se stěžovatelům klade za vinu, je možno bezpochyby označit za zločiny proti lidskosti.*“

Vážené dámy a pánové,

domnívám se, že na základě faktů a naší zkušenosti je nutné otevřít mezinárodní diskusi o zločinech komunismu jako zločinech proti lidskosti. Důsledné vyrovnání se s těmito zločiny, jejich jasná deklarace, je nejen požadavek spravedlnosti, ale je to důležité pro přítomnost a budoucnost. Dějiny nekončí, na obzoru je možné sledovat pokusy o etablování dalších totalitních režimů, jež mohou být mnohem rafinovanější, sofistikovanější než totality předchozí. Testují, do jaké míry jsme ochotni ustupovat. Naše neochota nebo neschopnost se důsledně vyrovnat s minulostí může ohrozit naši svobodu a demokracii a posloužit právě těmto režimům v budoucnu.

Děkuji za pozornost.